

УДК 343.352

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ В РОСІЇ

А. Шнітенков

*Оренбурзький інститут (філія) Московського державного
юридичного університету імені О. Е. Кутафіна (МДЮА)
вул. Комсомольська, 50, 460000 Оренбург, Російська Федерація
e-mail: svp74@yandex.ru*

У статті на підставі аналізу законодавства Росії про протидію корупції та практики його застосування розглянено проблеми, що виникають у сфері кримінально-правової протидії цьому явищу, і пропонуються способи їх вирішення.

Ключові слова: корупція, корупційний злочин, кримінально-правова протидія, незаконне збагачення.

Корупція є однією з найгостріших проблем сучасної Росії. Важливо підкреслити, що за минулий період часу на законодавчому рівні загалом було створено правову базу для протидії корупції. Зокрема, були ухвалені Федеральні закони «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 08.03.2006 р. № 40-ФЗ [1], «Про ратифікацію Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію» від 25.07.2006 р. № 125-ФЗ [2], «Про приєднання Російської Федерації до Конвенції по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при здійсненні міжнародних ділових операцій» від 01.02.2012 р. № 3-ФЗ [3], «Про протидію корупції» від 25.12.2008 р. № 273-ФЗ (далі – ФЗ № 273) [4], «Про контроль за відповідністю витрат осіб, що заміщають державні посади, та інших осіб їх доходам» від 03.12.2012 р. № 230-ФЗ [5], Указами Президента РФ затверджені Національна стратегія протидії корупції та Національний план протидії корупції [6].

Водночас державі поки не вдається досягти відчутних результатів у цій сфері. У п. 16 Концепції громадської безпеки в Російській Федерації, затвердженій Президентом Росії від 20.11.2013 р., зазначено: «Незважаючи на формування в Російській Федерації тих, що відповідають потребам часу правових та організаційних умов протидії корупції, рівень поширеності цього явища продовжує залишатися високим.

Будучи однією із системних загроз громадської безпеки, корупція істотно ускладнює нормальне функціонування державних органів та органів місцевого самоврядування, перешкоджає проведенню соціальних перетворень та модернізації російської економіки, викликає серйозну тривогу в суспільстві і недовіру до державних інститутів, створює негативний імідж Росії на міжнародній арені» [7].

Враховуючи значущість громадської небезпеки корупції, важливо звернути увагу на проблеми кримінально-правового переслідування за відповідні злочини. Отож, метою цієї статті є визначення на основі аналізу законодавства Росії про протидію корупції і практики його застосування проблем, що виникають у сфері кримінально-правової протидії цьому явищу, та запропонувати конкретні шляхи їх вирішення.

Передусім необхідно зазначити, що Кримінальний кодекс Російської Федерації (далі – КК РФ) взагалі не закріплює поняття корупційного злочину і не встановлює переліку таких посягань. На сьогодні Вказівкою Генпрокуратури Росії № 387-11, МВС Росії № 2 від 11.09.2013 р. «Про введення в дію переліку статей Кримінального

кодексу Російської Федерації, що використовуються при формуванні статистичної звітності» [8] (перелік 23) регламентуються ознаки вказаних злочинів та діяння, що відносяться до них. Проте очевидним є те, що підзаконний акт не має заповнювати цю правову прогалину оскільки ні в спеціальному законі, ні у КК РФ таке не передбачено. Саме тому на розгляд Державної Думи був внесений законопроект, автор якого пропонує доповнити ФЗ № 273 визначеннями корупційного правопорушення і злочину, а також вказати перелік відповідних кримінально-караних діянь [9]. Проте у такому разі в КК РФ, як і раніше, прямо не закріплюватиметься поняття корупційних злочинів.

З огляду на це викликає інтерес законодавчий досвід інших країн. Наприклад, у главі 13 КК Республіки Казахстан регламентована відповідальність за «Корупційні та інші злочини проти інтересів державної служби і державного управління» [10].

Відповідно до ч. 4 ст. 15 Конституції РФ: «Загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною її правової системи». У ч. 2 ст. 1 КК РФ закріплено, що він ґрунтується на Конституції РФ та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

У ст. 20 Конвенції ООН проти корупції зазначено, що «за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати».

Проте, незважаючи на ратифікацію зазначеної Конвенції, законодавець не легалізував в КК РФ один з найдієвіших заходів протидії корупції. На думку деяких експертів, введенню такої норми перешкоджає фундаментальний принцип презумпції невинуватості [11, с. 13, 115].

Натомість В. Михайлов пише, що це питання обговорювалося у 2006 та 2008 рр. під час підготовки відповідних законопроектів і «за результатами розгляду був зроблений висновок про невідповідність положення статті 20 Конвенції Конституції Російської Федерації [12, с. 115]. Крім того, він зазначає, що зазначене положення не було включене до законодавства багатьох держав, оскільки не узгоджується з презумпцією невинуватості, і в багатьох випадках відповідальність за незаконне збагачення закріплена у нормативно-правових актах про податки, трудові відносини та державну службу [13, с. 118].

На мій погляд, аргументи противників криміналізації незаконного збагачення не можна вважати переконливими. Зокрема, в КК РФ закріплений принцип рівності громадян перед законом (ст. 4), проте для притягнення до кримінальної відповідальності судді, депутата Державної Думи РФ, необхідним є дотримання встановленої законом процедури отримання згоди відповідних органів влади, без чого реалізація відповідальності неможлива, що свідчить про обмеження дії зазначеного принципу.

Варто зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 1.5. Кодексу РФ про адміністративні правопорушення особа, що притягається до адміністративної відповідальності, не зобов'язана доводити свою невинуватість. Водночас цей принцип не поширюється на адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху у разі їх фіксації працюючими в автоматичному режимі спеціальними технічними засобами, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, або засобами фото- і кінозйомки, відеозапису. Отже, можливі винятки з правових принципів. Проте невиправданість наведених положень полягає у тому, що власник транспортного засобу має

доводити свою непричетність до управління автомобілем у момент фіксації відповідними засобами порушення правил дорожнього руху, а презумпція невинуватості чиновника є непорушною.

Видається, що особлива небезпека корупції, а також характер діяльності державних посадових осіб, дасть змогу у такому випадку покласти на них обов'язок доведення правомірності отриманих доходів. Варто зазначити, що таку ж рекомендацію дає Організація Об'єднаних Націй, утворена державами, законодавство яких ґрунтується на принципі презумпції невинуватості.

Наприклад, в КК Королівства Нідерландів склад злочину «незаконне збагачення» відсутній, але таке діяння має самостійне юридичне значення і може бути обставиною, що дає підстави для застосування санкцій до відповідної особи. Якщо на підставі проведеного розслідування прокурор зробить висновок про наявність підстав припускати, що доходи були отримані особою внаслідок вчинення злочинів, що караються максимальним штрафом або суворішою мірою покарання, прокурор може звернутися до суду з клопотанням про конфіскацію. Докази вчинення відповідних злочинів, як і те, що збагачення особи є прямим наслідком таких злочинів, не потрібно. У такому разі тягар доведення невинуватості особи лежить на стороні захисту, яка повинна надати докази законності методів та джерел отримання доходів [14]. Караність такого діяння встановлена і в ст. 395 КК КНР [15].

У кримінальному законодавстві Росії незаконне збагачення в розглядуваному сенсі не тягне відповідальності.

На жаль, часто на ефективність протидії корупції негативно впливають не завжди обґрунтовані рішення законодавця. Зокрема, у 2011 р. ст. 46 КК РФ була доповнена положенням про те, що за хабарництво та комерційний підкуп може призначатися штраф, що обчислюється з величини, яка кратна сумі комерційного підкупу або хабара [16]. Розробники відповідного законопроекту вважали, що це покарання дасть змогу посилити кримінально-правовий вплив на корупціонерів, підвищити превентивний потенціал зазначених правових норм.

Зокрема, 30 жовтня 2013 р., виступаючи на засіданні Ради при Президентові РФ з питань протидії корупції, В. В. Путін зазначив, що за перше півріччя 2013 р. «тільки 8 відсотків хабарників засуджено до реальних термінів позбавлення волі. Більшість засуджена до штрафів, які злочинці не платять... Рішення про лібералізацію були прийняті ще в 2011 р. І ми тоді усі з цим погодилися, адже сподівалися, що це буде зверненням до совісті тих людей, які здійснюють ті або інші правопорушення. Але, судячи з усього, практика показує, що ця лібералізація не працює належним чином» [17].

Отже, Президент РФ фактично визнав, що «кратний штраф» не досяг тієї мети, на яку розраховував законодавець під час реалізації цієї ідеї.

Федеральним законом від 04.05.2011 р. № 97-ФЗ [18] КК РФ був доповнений ст. 291.1. «Посередництво в хабарництві», що визначається як «безпосередня передача хабара за дорученням хабародавця або хабароодержувача, або іншим сприянням хабародавцеві та (або) хабароодержувачеві у досягненні чи реалізації угоди між ними про отримання і дачу хабара в значному розмірі» (ч. 1). Значним розміром хабара визнається сума грошей, вартість цінних паперів, іншого майна, послуг майнового характеру інших майнових прав, що перевищують двадцять п'ять тисяч рублів (примітка 1 до ст. 290 КК РФ). Виникає питання про те, чи означає відсутність складу злочину в діях посередника те, що останній безпосередньо передав хабар за дорученням хабародавця або хабароодержувача, якщо її сума не перевищує вказаний розмір?

У визначенні Судової колегії у кримінальних справах Верховного Суду РФ у конкретній справі вказано, що посередництво в хабарництві карається лише за наявності значного розміру хабара [19].

Видається, що виключення кримінальної відповідальності за посередництво в хабарництві, у разі, якщо розмір незаконної винагороди не є значним, не сприяє виконанню завдання попередження корупційних злочинів і взятим Росією міжнародним правовим зобов'язанням з протидії таким посяганням. Тому доцільно вилучити ознаку значного розміру хабара зі складу злочину, передбаченого в ст. 291.1. КК РФ.

Одним з головних суб'єктів корупційних злочинів є посадова особа, дефініція якої міститься в примітці 1 до ст. 285 гл. 30 КК РФ: «Посадовими особами в статтях цієї глави визнаються особи, котрі постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представника влади або виконують організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські функції в державних органах, органах місцевого самоврядування, державних та муніципальних установах, державних корпораціях, а також у Збройних Силах Російської Федерації, інших військах та військових формуваннях Російської Федерації».

У КК РФ диференційована відповідальність «управлінців» за злочини проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях (гл. 23) і злочини проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (гл. 30 КК РФ). Хоча, наприклад, у КК України посадовими визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово **на підприємствах, в установах або організаціях незалежно від форми власності** (виділено автором – А. Ш.) посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням» (примітка до ст. 364) [20]. Так само це поняття роз'яснюється в ч. 4 ст. 4 КК Республіки Білорусь [21].

Зазначене рішення російського законодавця спричинило те, що, зокрема, за отримання хабара посадовою особою, в тому числі іноземною, або посадовцем міжнародної організації (ч. 1 ст. 290 КК РФ) передбачено найсуворіше покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років зі штрафом у розмірі двадцятикратної суми хабара, а за аналогічне діяння особи, що виконує управлінські функції в комерційній або іншій організації (ч. 1 ст. 201 УК РФ), – у вигляді позбавлення волі на строк до семи років зі штрафом у розмірі до сорокакратної суми комерційного підкупу. Хоча, видається, що отримання хабара є більш громадсько-небезпечним злочином, ніж комерційний підкуп.

Так, за отримання незаконної винагороди до кримінальної відповідальності можуть бути притягнені тільки посадова особа або особа, яка виконує управлінські функції в комерційній або іншій організації. При цьому в судовій практиці виникло питання про можливість кваліфікації за ст. 290 КК РФ, наприклад, отримання викладачем державної освітньої установи незаконної винагороди від студента за виставлення позитивної оцінки без процедури складання іспиту.

На мій погляд, цей суб'єкт не є посадовою особою, оскільки не виконує жодну з функцій останньої. Проте судова практика, що сформувалася, пов'язана з тим, що у такому випадку викладач здійснює юридично значущі дії, які, своєю чергою, свідчать про його приналежність до посадових осіб. «До організаційно-розпорядчих функцій відносяться повноваження осіб по ухваленню рішень, що мають юридичне значення і спричиняють певні юридичні наслідки (наприклад, з приводу

видачі медичним працівником листка тимчасової непрацездатності, встановлення працівником установи медико-соціальної експертизи факту наявності у громадянина інвалідності, прийому іспитів і виставлення оцінок членом державної екзаменаційної (атестаційної) комісії» [22].

Таке трактування організаційно-розпорядчих функцій не сприяє розмежуванню посадової особи з державними, місцевими та іншими службовими особами, бо усі вони наділені правом здійснювати юридично значущі дії. Викладач та інші аналогічні суб'єкти не є посадовцями, оскільки, виконуючи свої професійні функції, вони не мають організаційно-розпорядчих повноважень зазначеного спеціального суб'єкта.

На мій погляд, вирішити цю проблему можна тільки правовим способом, усунувши наявну законодавчу прогалину, яка заповнюється шляхом аналогії, що є забороненою згідно з ч. 2 ст. 3 КК РФ. Наприклад, в ст. 224 КК Республіки Казахстан, ст. 433 КК Республіки Білорусь, ч. 3 ст. 354 КК України встановлена відповідальність за прийняття службовцями, котрі не є посадовими особами, незаконної матеріальної винагороди за виконання роботи або надання послуги, що входять в коло їхніх обов'язків.

Отже, на підставі проведеного аналізу законодавства Росії про протидію корупції і практики його застосування можна зробити висновок про необхідність легального визначення поняття корупційних злочинів, а також вичерпного переліку таких посягань. Заповнення зазначеної правової прогалини у кримінальному законодавстві Російської Федерації має здійснюватись шляхом прийняття закону, а не підзаконного нормативно-правового акту, при цьому врахувавши фундаментальні принципи презумпції невинуватості та рівності громадян перед законом, а також спираючись на міжнародний досвід інших держав.

Список використаної літератури

1. О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции : Федеральный закон от 08.03.2006 № 40-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2006. – № 12. – Ст. 1231.
2. О ратификации Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию : Федеральный закон от 25.07.2006 № 125-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2006. – № 31. – (Ч. 1). – Ст. 3424.
3. О присоединении Российской Федерации к Конвенции по борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок : Федеральный закон от 01.02.2012 № 3-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2012. – № 6. – Ст. 622.
4. О противодействии коррупции : Федеральный закон от 25.12.2008 № 273-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2008. – № 52. – (Ч. 1). – Ст. 6228.
5. О контроле за соответствием расходов лиц, замещающих государственные должности, и иных лиц их доходам : Федеральный закон от 03.12.2012 № 230-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2012. – № 50. – (Ч. 4). – Ст. 6953.
6. Див.: О Национальной стратегии противодействия коррупции и Национальном плане противодействия коррупции на 2010– 2011 годы : Указ Президента РФ от 13.04.2010 № 460 // Собрание законодательства РФ. – 2010. – № 16. – Ст. 1875; О Национальном плане противодействия коррупции на 2012–2013 годы и внесении изменений в некоторые акты Президента Российской Федерации по вопросам противодействия коррупции : Указ Президента РФ от 13.03.2012 № 297 // Собрание законодательства РФ. – 2012. – № 12. – Ст. 1391.

7. Концепция общественной безопасности в Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/acts/19653> (дата обращения: 22.11.2013 г.).
8. Документ опубликован не был.
9. Див.: О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части совершенствования мер по противодействию коррупции : Законопроект № 371176-6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNew%29?OpenAgent&RN=371176-6&02> (дата обращения: 23.11.2013 г.).
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан (с измен. и доп. по сост. на 04.07.2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032 (дата обращения: 25.11.2013 г.).
11. Див., напр.: Камынин И. Международное законодательство о борьбе с коррупцией и нормы УК РФ / И. Камынин // Законность. – 2005. – № 11. – С. 12–17; Михайлов В. Статья 20 Конвенции ООН против коррупции об ответственности за незаконное обогащение и возможные направления отражения ее идеи в правовой системе Российской Федерации / В. Михайлов // Уголовное право. – 2012. – № 2. – С. 113–119.
12. Михайлов В. Зазначена праця.
13. Див.: Михайлов В. Зазначена праця.
14. О мировой практике применения ст. 20 Конвенции ООН по борьбе с коррупцией [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://beyvora.ru/article/25/o-mirovoyu-praktike-primeneniya-st-20-konventsii-oon-po-borbe-s-korruptsiei> (дата обращения: 01.09.2013 г.).
15. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Коробеева ; пер. с китайского Д. В. Вичикова. – СПб., 2001.
16. Див.: О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях в связи с совершенствованием государственного управления в области противодействия коррупции : Федеральный закон от 04.05.2011 № 97-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2011. – № 19. – Ст. 2714.
17. Заседание Совета по противодействию коррупции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/news/19516> (дата обращения: 30.10.2013 г.).
18. Див.: О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях в связи с совершенствованием государственного управления в области противодействия коррупции : Федеральный закон от 04.05.2011 № 97-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2011. – № 19. – Ст. 2714.
19. Определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда РФ от 17 октября 2012 г. № 41-О12-65СП // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2013. – № 3. Полный текст Определения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.supcourt.ru/stor_pdf.php?id=508766 (дата обращения – 15.04.2013 г.).
20. Уголовный кодекс Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks> (дата обращения: 20.11.2013 г.).
21. Уголовный Кодекс Республики Беларусь (с измен. и доп. по сост. на сентябрь 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://levonevski.net/pravo/norm2013/num55/d55595.html> (дата обращения: 28.11.2013 г.).
22. О судебной практике по делам о злоупотреблении должностными полномочиями и о превышении должностных полномочий : Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 16.10.2009 № 19 // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2009. – № 12.

**ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
КОРРУПЦИОННЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ В РОССИИ*****А. Шнитенков***

*Оренбургский институт (филиал) Московского государственного
юридического университета имени О. Е. Кутафина (МГЮА)
ул. Комсомольская, 50, 46000 Оренбург, Российская Федерация*

В статье на основе анализа законодательства России о противодействии коррупции и практики его применения рассматриваются проблемы, возникающие в сфере уголовно-правового противодействия данному явлению, и предлагаются способы их решения.

Ключевые слова: коррупция, коррупционное преступление, уголовно-правовое противодействие, незаконное обогащение.

**PROBLEMS CRIMINAL-LEGAL COUNTERACTION
TO CORRUPTION OFFENSES IN RUSSIA*****A. Shnitenkov***

*Orenburg institute (branch)
of the Moscow state law university of the name of O. E. Kutafin
Komsomol'ska Str., 50, RU – 46000 Orenburg, Russian Federation*

In the scientific article on the basis of an analysing of the legislation on corruption counteraction and the enforcement practice of it the problems arising in the sphere of criminal law combating of this phenomenon are considered, and the ways to address them are proposed.

Key words: corruption, corruption crime, criminal legal corruption counteraction, illegal (illicit) enrichment.

*Стаття: надійшла до редакції 27.03.2014
прийнята до друку 19.06.2014*